

Εκτίμηση της επιβάρυνσης των φροντιστών ασθενών που υποβάλλονται σε αιμοκάθαρση

Αγάπη Ρούσσου ¹, Σοφία Ζυγά ², Στυλιανή Τζιαφέρη ³,
Δημήτριος Παπαγεωργίου ⁴

<https://doi.org/10.82086/hjn.v65i2.898>

Assessment of the burden of caregivers of patients undergoing hemodialysis

Abstract at the end of the article

¹Νοσηλεύτρια, MSc, PhD(c)

²Καθηγήτρια, Τμήμα Νοσηλευτικής, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

³Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Νοσηλευτικής, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

⁴Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Νοσηλευτικής, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Υπεύθυνη αλληλογραφίας:

Υποβλήθηκε: 30/01/2026

Επανυποβλήθηκε: 30/03/2026

Εγκρίθηκε: 24/04/2026

Υπεύθυνος αλληλογραφίας:

Αγάπη Ρούσσου

E-mail: agaphroussou@gmail.com

Εισαγωγή: Η χρόνια νεφρική νόσος και η αιμοκάθαρση επηρεάζουν σημαντικά τόσο τη σωματική όσο και την ψυχική υγεία των ασθενών. Η φροντίδα τους αναλαμβάνεται συχνά από άτυπους φροντιστές, συνήθως μέλη της οικογένειας, οι οποίοι επιβαρύνονται σε πολλαπλά επίπεδα.

Σκοπός: Σκοπός της παρούσας συστηματικής ανασκόπησης ήταν η διερεύνηση του βαθμού επιβάρυνσης των φροντιστών ασθενών που υποβάλλονται σε αιμοκάθαρση και των παραγόντων που την επηρεάζουν.

Υλικό και Μέθοδος: Πραγματοποιήθηκε συστηματική ανασκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας στις βάσεις δεδομένων PubMed, ScienceDirect και Google Scholar για το χρονικό διάστημα 2014–2025. Η αναζήτηση βασίστηκε σε συνδυασμούς λέξεων-κλειδίων («caregivers», «burden», «hemodialysis», «patients») με τη χρήση Boolean τελεστών (AND, OR). Τα κριτήρια ένταξης περιλάμβαναν μελέτες σε ενήλικο πληθυσμό, με ασθενείς που υποβάλλονταν σε αιμοκάθαρση για τουλάχιστον 3 μήνες και διαθεσιμότητα πλήρους κειμένου. Η διαδικασία επιλογής των μελετών ακολούθησε τα πρότυπα PRISMA.

Αποτελέσματα: Συνολικά εντοπίστηκαν 282 μελέτες, εκ των οποίων 26 πληρούσαν τα κριτήρια ένταξης. Η πλειονότητα των μελετών ανέδειξε μέτρια έως υψηλή επιβάρυνση των φροντιστών, η οποία επηρέαζε αρνητικά την ποιότητα ζωής τους. Παράγοντες όπως το χαμηλό εισόδημα, η αυξημένη διάρκεια και ένταση φροντίδας, οι συννοσηρότητες των ασθενών και η συχνότητα των συνεδριών αιμοκάθαρσης συσχετίστηκαν με υψηλότερα επίπεδα επιβάρυνσης.

Συμπεράσματα: Οι φροντιστές ασθενών που υποβάλλονται σε αιμοκάθαρση βιώνουν σημαντική επιβάρυνση σε ψυχολογικό, κοινωνικό, οικονομικό και σωματικό επίπεδο. Η ανάπτυξη στοχευμένων παρεμβάσεων και υποστηρικτικών δομών κρίνεται απαραίτητη για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής τόσο των φροντιστών όσο και των ασθενών.

Λέξεις-ευρετηρίου: caregivers, burden, hemodialysis, quality of life

Εισαγωγή

Οι νεφροί αποτελούν το κύριο ανθρώπινο όργανο απομάκρυνσης των τοξικών ουσιών από το αίμα, ενώ διατηρούν σε ισορροπία την ποσότητα νερού και τη συγκέντρωση των ηλεκτρολυτών.

Η νεφρική νόσος, οξεία ή χρόνια, οδηγεί σε μειωμένη νεφρική λειτουργία με αποτέλεσμα την μη εξασφάλιση της βιοχημικής, ηλεκτρολυτικής και οξεοβασικής ισορροπίας του οργανισμού, γεγονός το οποίο μπορεί να οδηγήσει ακόμα και στον θάνατο εφόσον δεν αντιμετωπιστεί έγκαιρα.

Τη λύση σε αυτό το πρόβλημα τη δίνει η υποκατάσταση της νεφρικής λειτουργίας με τη διαδικασία της αιμοκάθαρσης. Η ζωή, η καθημερινότητα και οι συνήθειες του ασθενή που υποβάλλεται σε αιμοκάθαρση αλλάζουν σε αρκετά μεγάλο βαθμό. Η νέα αυτή κατάσταση περιλαμβάνει στέρηση απλών καθημερινών συνθηκών (όπως η λήψη του νερού), ενώ παράλληλα απαιτεί πειθαρχία και προσοχή στις ιατρικές οδηγίες. Είναι δεδομένη η ανάγκη για συνεχή εκπαίδευση και ενημέρωση σχετικά με τη νόσο, την εξέλιξή της και τις προτεινόμενες θεραπευτικές επιλογές. Τρεις φορές την εβδομάδα, ο ασθενής πρέπει να επισκέπτεται μια μονάδα αιμοκάθαρσης όπου πραγματοποιούνται οι συνεδρίες του, οι οποίες πολλές φορές συνοδεύονται από επιπλοκές, όπως υποτασικά επεισόδια, έντονες κράμπες, αίσθημα αδυναμίας και εξάντλησης. Όλα τα παραπάνω συντελούν στη διάταξη της μέχρι πρότινος ομαλής καθημερινότητας. Η χρονιότητα της νόσου, έχει τεράστιο αντίκτυπο στην ψυχολογία του ασθενή.

Ο ασθενής που υποβάλλεται σε αιμοκάθαρση χρήζει ολιστικής φροντίδας από το προσωπικό υγείας αλλά και το οικογενειακό του περιβάλλον. Οι επιπτώσεις της χρόνιας νεφρικής νόσου και της αιμοκάθαρσης είναι τόσο σωματικές όσο και πνευματικές.¹

Τη φροντίδα του ασθενή την αναλαμβάνει συνήθως ένα άτομο του κοντινού οικογενειακού περιβάλλοντος, ο οποίος έχει τον ρόλο του φροντιστή. Οι φροντιστές των ασθενών αυτών συμμετέχουν στην πορεία της νόσου, παρατηρούν τις αλλαγές, τα προβλήματα και τις επιπλοκές.¹ Έχουν ρόλους και ευθύνες σε όλες τις φάσεις, από τη διάγνωση μέχρι την ένταξη στην αιμοκάθαρση και τη μετέπειτα φροντίδα στο σπίτι, με αποτέλεσμα να αυξάνεται σημαντικά η επιβάρυνσή τους.² Λόγω της χρονιότητας, οι φροντιστές αντιμετωπίζουν σωματικές και ψυχολογικές διαταραχές³ και δέχονται μεγάλη πίεση, η οποία έχει αρνητική επίδραση στην ποιότητα ζωής τους. Νιώθουν και οι ίδιοι επηρεασμένοι, με ένα μεγάλο ποσοστό φροντιστών να θεωρούν πως η

ζωή τους έχει αλλάξει προς το χειρότερο.⁴ Πολλές φορές νιώθουν υπεύθυνοι ακόμα και για τη ζωή των ασθενών.⁵ Οι φροντιστές έρχονται καθημερινά αντιμέτωποι με τα ποικίλα συναισθήματα των ασθενών.⁵ Λόγω αυτής της ψυχικής και σωματικής εξουθένωσης των φροντιστών έχει παρατηρηθεί υψηλός επιπολασμός της κακοποίησης ασθενών, κυρίως ηλικιωμένων.⁶

Σήμερα ο όρος «επιβάρυνση της φροντίδας» έχει μελετηθεί διεθνώς. Περιλαμβάνει φυσικά, ψυχολογικά ή συναισθηματικά, κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα, τα οποία πιθανόν να βιώνονται από άτομα που φροντίζουν χρονίως άρρωστα ή ανήμπορα μέλη της οικογένειάς τους. Οι ορισμοί καθορίζουν την επιβάρυνση ως την πολυδιάστατη, βιοψυχοκοινωνική αντίδραση στο ανισοζύγιο των απαιτήσεων της φροντίδας σε σχέση με τον προσωπικό χρόνο, τους κοινωνικούς ρόλους, τις φυσικές και συναισθηματικές καταστάσεις, τους οικονομικούς και στηρικτικούς πόρους των φροντιστών, δεδομένων των άλλων πολλαπλών ρόλων που έχουν να εκπληρώσουν. Στους προγνωστικούς παράγοντες της επιβάρυνσης των φροντιστών, περιλαμβάνονται το εισόδημα του ασθενή, η συχνότητα αιμοκάθαρσης και η ανάγκη του ασθενή να λάβει περαιτέρω περίθαλψη.

Σκοπός

Ο σκοπός της παρούσας συστηματικής ανασκόπησης ήταν να διερευνηθεί εάν οι φροντιστές των ασθενών που υποβάλλονται σε αιμοκάθαρση βιώνουν την επιβάρυνση της φροντίδας και εάν ναι, σε ποιο βαθμό και σε ποιους τομείς της ζωής τους επηρεάζονται.

Υλικό και Μέθοδος

Η παρούσα μελέτη αποτελεί συστηματική ανασκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας και πραγματοποιήθηκε σύμφωνα με τις κατευθυντήριες οδηγίες PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses).

Στρατηγική αναζήτησης

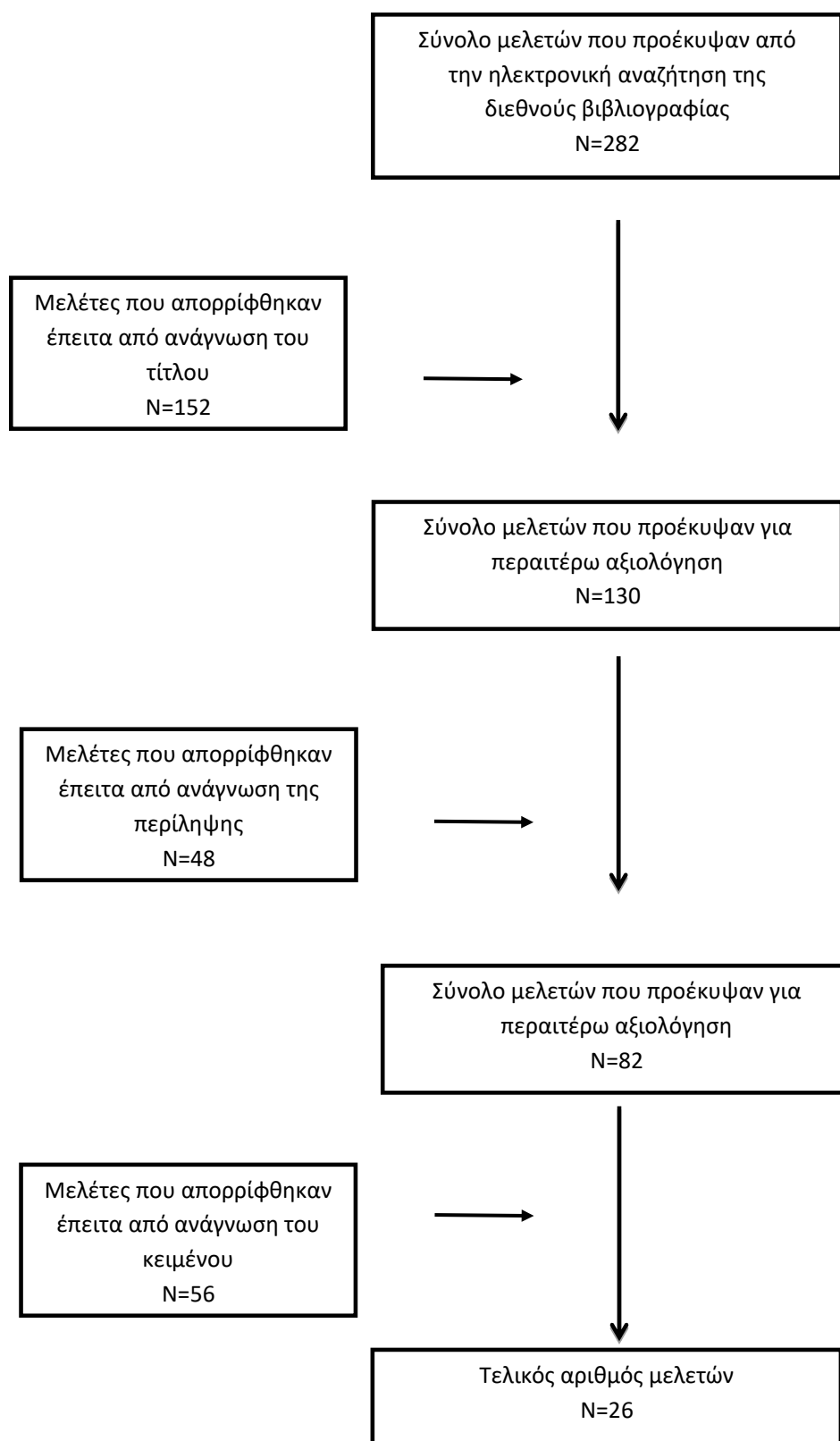
Η αναζήτηση των μελετών πραγματοποιήθηκε στις ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων PubMed, ScienceDirect και Google Scholar για το χρονικό διάστημα από τον Αύγουστο του 2024 έως τον Μάρτιο του 2025.

Χρησιμοποιήθηκαν οι ακόλουθες λέξεις-κλειδιά: caregivers, burden, hemodialysis και patients. Οι όροι συνδυάστηκαν με τη χρήση Boolean τελεστών (AND, OR), ως εξής:

caregivers AND burden AND hemodialysis

caregivers AND hemodialysis AND patients

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΡΟΗΣ

burden AND caregivers AND dialysis

Η αναζήτηση πραγματοποιήθηκε στον τίτλο, στην περίληψη και στο πλήρες κείμενο των άρθρων.

Κριτήρια ένταξης και αποκλεισμού

Τα κριτήρια ένταξης των μελετών ήταν τα εξής:

α) δημοσιευμένες μελέτες την τελευταία δεκαετία (2014–2025),

β) μελέτες που αφορούν ενήλικους ασθενείς με χρόνια νεφρική νόσο που υποβάλλονται σε αιμοκάθαρση για τουλάχιστον 3 μήνες,

γ) μελέτες διαθέσιμες σε πλήρες κείμενο,

δ) μελέτες στην αγγλική γλώσσα.

Τα κριτήρια αποκλεισμού περιλάμβαναν:

α) μελέτες που αφορούσαν περιτοναϊκή κάθαρση αποκλειστικά,

β) μελέτες σε παιδιατρικό πληθυσμό,

γ) ανασκοπήσεις, σχόλια, επιστολές και μελέτες χωρίς επαρκή δεδομένα.

Διαδικασία επιλογής μελετών

Η διαδικασία επιλογής των μελετών πραγματοποιήθηκε σε τρία στάδια. Αρχικά έγινε έλεγχος των τίτλων των μελετών που προέκυψαν από την αναζήτηση. Στη συνέχεια αξιολογήθηκαν οι περιλήψεις των σχετικών μελετών και αποκλείστηκαν όσες δεν σχετίζονταν με το ερευνητικό ερώτημα. Τέλος, πραγματοποιήθηκε πλήρης ανάγνωση των επιλεγμένων άρθρων, προκειμένου να διαπιστωθεί εάν πληρούν τα κριτήρια ένταξης. Η διαδικασία επιλογής αποτυπώνεται στο διάγραμμα ροής σύμφωνα με τις οδηγίες PRISMA.

Εξαγωγή δεδομένων

Από τις μελέτες που συμπεριλήφθηκαν στην ανασκόπηση, συλλέχθηκαν δεδομένα σχετικά με:

το έτος δημοσίευσης,

τη χώρα διεξαγωγής,

το είδος της μελέτης,

το μέγεθος δείγματος,

τα εργαλεία μέτρησης της επιβάρυνσης,

τα κύρια ευρήματα.

Τα δεδομένα οργανώθηκαν και παρουσιάζονται συνοπτικά στον πίνακα 1.

Αξιολόγηση ποιότητας μελετών

Η ποιότητα των μελετών αξιολογήθηκε με βάση κατάλληλα κριτήρια αξιολόγησης για παρατηρητικές και ποιοτικές μελέτες (π.χ. εργαλεία CASP ή JBI), με στόχο

την εκτίμηση της μεθοδολογικής εγκυρότητας και του κινδύνου μεροληψίας

Αποτελέσματα

Από την αρχική αναζήτηση της διεθνούς βιβλιογραφίας εντοπίστηκαν συνολικά 282 μελέτες. Μετά την αφαίρεση των διπλοεγγραφών και την αξιολόγηση των τίτλων, αποκλείστηκαν 152 μελέτες. Στη συνέχεια, 130 μελέτες αξιολογήθηκαν ως προς την περίληψη, εκ των οποίων 48 αποκλείστηκαν. Οι υπόλοιπες 82 μελέτες εξετάστηκαν σε πλήρες κείμενο, με αποτέλεσμα τον αποκλεισμό 56 μελετών. Τελικά, 26 μελέτες πληρούσαν τα κριτήρια ένταξης και συμπεριλήφθηκαν στην παρούσα συστηματική ανασκόπηση.

Επίπεδα επιβάρυνσης φροντιστών

Η πλειονότητα των μελετών (57,69%) ανέδειξε υψηλά επίπεδα επιβάρυνσης στους φροντιστές ασθενών που υποβάλλονται σε αιμοκάθαρση.^{8,12,13,31} Οι φροντιστές ανέφεραν σημαντική επιβάρυνση σε πολλαπλούς τομείς της ζωής τους, η οποία σχετιζόταν με αυξημένα επίπεδα άγχους, κατάθλιψης και μειωμένη ποιότητα ζωής.

Σε ποσοστό 26,92% των μελετών καταγράφηκε μέτριο επίπεδο επιβάρυνσης, ενώ ένα μικρότερο ποσοστό μελετών (15,38%) ανέφερε χαμηλή ή καθόλου επιβάρυνση, με τους φροντιστές να βιώνουν το ρόλο τους ως πηγή ικανοποίησης και προσφοράς.

Ψυχολογική και συναισθηματική επιβάρυνση

Η ψυχολογική επιβάρυνση αποτέλεσε ένα από τα συχνότερα ευρήματα. Οι φροντιστές παρουσίαζαν αυξημένα επίπεδα άγχους, κατάθλιψης, συναισθηματικής εξουθένωσης και αισθήματα ανικανότητας. Σε αρκετές μελέτες αναφέρθηκε ότι η μακροχρόνια φροντίδα οδηγεί σε προοδευτική ψυχική εξάντληση και επιδείνωση της ψυχικής υγείας.^{10,15,16}

Κοινωνική και οικονομική επιβάρυνση

Οι φροντιστές ανέφεραν σημαντικές κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις. Η αυξημένη χρονική δέσμευση για τη φροντίδα των ασθενών περιορίζει την κοινωνική τους ζωή και την επαγγελματική τους δραστηριότητα. Παράλληλα, το χαμηλό εισόδημα και το αυξημένο κόστος φροντίδας συσχετίστηκαν με υψηλότερα επίπεδα επιβάρυνσης.^{13,22,29}

Παράγοντες που επηρεάζουν την επιβάρυνση

Η επιβάρυνση των φροντιστών φάνηκε να επηρεάζε-

ται από διάφορους παράγοντες, όπως:

η συχνότητα και η διάρκεια των συνεδριών αιμοκάθαρσης,
η ηλικία και η λειτουργική κατάσταση των ασθενών,
η παρουσία συννοσηροτήτων,
το επίπεδο εκπαίδευσης και το εισόδημα των φροντιστών,
οι ώρες φροντίδας και η διαθεσιμότητα υποστήριξης από το οικογενειακό περιβάλλον.

Σε αρκετές μελέτες διαπιστώθηκε ότι όσο αυξάνονταν

οι απαιτήσεις της φροντίδας, τόσο αυξανόταν και το επίπεδο επιβάρυνσης.^{10,12,13,15}

Συσχέτιση με την ποιότητα ζωής

Η πλειονότητα των μελετών ανέδειξε ισχυρή αρνητική συσχέτιση μεταξύ της επιβάρυνσης των φροντιστών και της ποιότητας ζωής τους. Η αυξημένη επιβάρυνση συνδέθηκε με χαμηλότερα επίπεδα σωματικής και ψυχικής ευεξίας, καθώς και με μειωμένη κοινωνική λειτουργικότητα.

Πίνακας 1: Γενικά χαρακτηριστικά και κύρια ευρήματα των μελετών της συστηματικής ανασκόπησης

Συγγραφέας (έτος)	Τόπος/Χώρα Προέλευσης	Είδος μελέτης	Μελετώμενος Πληθυσμός	Αποτελέσματα
Alshammari et al, ⁸ (2023)	Σαουδική Αραβία	Μελέτη μεικτής μεθόδου που περιείχε 2 φάσεις ανάλυσης, περιγραφική και ποιοτική	N=61	Οι φροντιστές ανέφεραν μικρή έως και καθόλου επιβάρυνση ενώ κανένας δεν ανέφερε σοβαρή επιβάρυνση. Οι φροντιστές ανέφεραν πως με την προσφορά τους γέμιζαν με αίσθημα ικανοποίησης, ένιωθαν χρήσιμοι και πως οι ασθενείς εκτιμούν την προσφορά τους. Επιπλέον οι φροντιστές ένιωθαν πως μέσω της προσφοράς τους ενδυναμωνόταν η πίστη τους και ερχόντουσαν πιο κοντά στο Θεό.
Theresia Maria Toji Pio et al, ⁹ (2022)	Ινδονησία	Περιγραφική –συγχρονική μελέτη	N=104	Οι φροντιστές ανέφεραν μικρή ή καθόλου επιβάρυνση. Ο πληθυσμός των φροντιστών που μελετήθηκε ήταν απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, ήταν νέοι και οι ασθενείς τους οποίους φρόντιζαν είχαν ασφαλιστική κάλυψη (οπότε λιγότερα έξοδα). Οι ασθενείς σε γενικές γραμμές ήταν αυτοεξυπηρετούμενοι, χωρίς συνοδά νοσήματα.
Mashayekhi et al, ¹⁰ (2014)	Ιράν	Συγχρονική αναλυτική περιγραφική μελέτη	N=51	Μέτρια έως σοβαρή επιβάρυνση Αίσθημα άγχους και κατάθλιψης στους φροντιστές σημαντική σχέση μεταξύ της επιβάρυνσης των φροντιστών και της ποιότητας ζωής τους καθώς η επιβάρυνση που προκύπτει από τη φροντίδα επηρεάζει αρνητικά την ποιότητα ζωής τους.
Alaryni et al, ¹¹ (2024)	Σαουδική Αραβία	Συγχρονική μελέτη	N=50	Μέτρια έως υψηλή επιβάρυνση
Menati et al, ¹² (2018)	Ιράν	Συγχρονική μελέτη	N=130	Υψηλή επιβάρυνση

ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ – SYSTEMATIC REVIEW

Φροντιστές – Ασθενείς υπό αιμοκάθαρση

Jafari et al, ¹³ (2018)	Ιράν	Συγχρονική και περιγραφική-αναλυτική μελέτη	N=246	Υψηλό επίπεδο επιβάρυνσης που είχε αρνητική και σημαντική συσχέτιση με την ποιότητα ζωής των φροντιστών
Joseph et al, ¹⁴ (2017)	Ινδία	Συγχρονική μελέτη	N=51	Μέτρια επιβάρυνση. Οι γυναίκες φροντιστές που ήταν λιγότερο μορφωμένες, μεγαλύτερης ηλικίας, άνεργες ή με χαμηλότερο προφίλ απασχόλησης ήταν πιο πιθανό να αναφέρουν επιβάρυνση. Επιπλέον οι φροντιστές που φρόντιζαν ασθενείς με κατάθλιψη, με περισσότερες ιατρικές συννοσηρότητες και μεγαλύτερη διάρκεια αιμοκάθαρσης ανέφεραν μεγαλύτερη επιβάρυνση.
Chhetri et al, ¹⁵ (2019)	Νεπάλ	Περιγραφική –συγχρονική μελέτη	N=123	Μέτρια έως σοβαρή επιβάρυνση. Οι φροντιστές ένιωθαν συναισθηματική και ψυχολογική δυσφορία, είχαν χαμηλή ποιότητα ζωής, οικονομικά προβλήματα, αυξημένο φόρτο εργασίας, κατάθλιψη, αίσθημα θυμού και αίσθημα ανικανότητας.
Adejumo et al, ¹⁶ (2018)	Νιγηρία	Συγχρονική μελέτη	N=57	Αυξημένη επιβάρυνση και μειωμένη ψυχοκοινωνική ευημερία. 32% των φροντιστών είχαν κατάθλιψη.
Eman Khamis Alnazly et al, ¹⁷ (2021)	Ιορδανία	Συγχρονική μελέτη	N=204	Μέτρια επιβάρυνση, όσο μεγαλύτερη η ηλικία του ασθενή και όσο μεγαλύτερη η απόσταση από τη μονάδα αιμοκάθαρσης τόσο αυξανόταν και η επιβάρυνση.
Shahriar Salehitali et al, ¹⁸ (2018)	Ιράν	Ποιοτική μελέτη	N=16	Προοδευτική εξάντληση των φροντιστών λόγω της σημαντικότητας που έχει ο ρόλος τους στη ζωή των ασθενών.
Michel NKuranyabahiz et al, ¹⁹ (2021)	Ρουάντα	Περιγραφική-ποιοτική μελέτη	N=12	Πνευματική επιβάρυνση και επιβάρυνση στην προσωπική ζωή. Η επιβάρυνση προέκυπτε από οικονομικά και πρακτικά προβλήματα που σχετιζόνταν με την αιμοκάθαρση.
Ozlem Cagan et al, ²⁰ (2018)	Τουρκία	Συγχρονική μελέτη	N=163	Μέτρια επιβάρυνση. Αρνητική επίδραση από τη φροντίδα σε τομείς της ζωής των φροντιστών όπως η οικογένεια και η εργασία.
Maneesh Sharma et al, ²¹ (2021)	Ινδία	Συγχρονική μελέτη	N=110	Ήπια έως μέτρια επιβάρυνση. Δεν βρέθηκε σημαντική συσχέτιση της επιβάρυνσης με τα δημογραφικά στοιχεία των φροντιστών.
Sedigheh Farzi et al, ²² (2019)	Ισφαχάν	Περιγραφική-αναλυτική μελέτη	N=254	Η σχέση μεταξύ της επιβάρυνσης της φροντίδας και της ποιότητας ζωής ήταν αντιστρόφως ανάλογη.
Foozieh Rafati et al, ²³ (2019)	Ιράν	Μελέτη συσχέτισης	N=382	Όσο συχνότερες οι συνεδρίες αιμοκάθαρσης, τόσο μεγαλύτερη η επιβάρυνση. Όσο μεγαλύτερο το εισόδημα του ασθενή, τόσο μικρότερη η επιβάρυνση των φροντιστών.

Maria Saridi et al, ²⁴ (2021)	Ελλάδα	Συγχρονική μελέτη	N=250	Δεν βρέθηκε υψηλή επιβάρυνση των φροντιστών.
Rukiye Demir Dikmen et al, ²⁵ (2023)	Τουρκία	Συγχρονική μελέτη	N=107	Οι φροντιστές είχαν μέτριο επίπεδο επιβάρυνσης, η οποία επηρεαζόταν σε σημαντικό βαθμό από την ηλικία, την εργασία και τη συζυγική κατάσταση των φροντιστών καθώς και από το επίπεδο μόρφωσης των ασθενών.
Aisha al Maqbali et al, ²⁶ (2024)	Ομάν	Περιγραφική- Συγχρονική μελέτη	N=326	Οι περισσότεροι φροντιστές ανέφεραν ελάχιστη επιβάρυνση και ένιωθαν ικανοποίηση μέσα από τη φροντίδα που παρείχαν στους ασθενείς.
Mitra Talebi et al, ²⁷ (2016)	Ιράν	Συγχρονική μελέτη	N=154	Η πλειοψηφία των φροντιστών βίωνε σοβαρή επιβάρυνση.
Azeez Afina, Ambatipudi Srikant ²⁸ (2024)	Ινδία	Συγχρονική μελέτη	N=200	Υψηλός επιπολασμός της επιβάρυνσης των φροντιστών, ο οποίος επηρεάζει αρνητικά την ποιότητα τα ζωής τους.
Faiza A. Abou El- Soud et al, ²⁹ (2023)	Σαουδικά Αραβία	Περιγραφική- Συγχρονική μελέτη	N=50	Στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ του βαθμού επιβάρυνσης και της ηλικίας των φροντιστών, του μορφωτικού τους επίπεδου και της διάρκειας της φροντίδας που παρείχαν.
Mucahit Akcin et al, ³⁰ (2025)	Τουρκία	Συγχρονική μελέτη	N=183	Το 80% των φροντιστών βίωναν επιβάρυνση από τη φροντίδα των ασθενών.
Neda Dastyar et al, ³¹ (2020)	Ιράν	Περιγραφική- Αναλυτική μελέτη	N=382	88,2% των φροντιστών βίωναν σοβαρή επιβάρυνση που σχετιζόταν με την ηλικία και το μορφωτικό επίπεδο των φροντιστών και των ασθενών.
Zahra Taghavi Seydi et al, ³² (2025)	Ιράν	Συγχρονική- Περιγραφική μελέτη	N=180	73,3% των φροντιστών βίωναν μέτρια έως σοβαρή επιβάρυνση.
Asmaa B Hassan et al, ³³ (2019)	Αίγυπτος (Αισιούτ)	Περιγραφική μελέτη	N=83	Το 1,2% των φροντιστών είχαν ήπια επιβάρυνση ενώ το 71,1% βίωναν σοβαρή επιβάρυνση.

Συζήτηση

Η παρούσα συστηματική ανασκόπηση είχε ως στόχο τη διερεύνηση της επιβάρυνσης των φροντιστών ασθενών που υποβάλλονται σε αιμοκάθαρση, καθώς και των παραγόντων που την επηρεάζουν. Τα ευρήματα δείχνουν ότι η επιβάρυνση των φροντιστών αποτελεί ένα πολυδιάστατο φαινόμενο, το οποίο επηρεάζει σημαντικά την ψυχική, σωματική, κοινωνική και οικονομική τους κατάσταση.

Η πλειονότητα των μελετών ανέδειξε μέτρια έως υψη-

λά επίπεδα επιβάρυνσης, γεγονός που επιβεβαιώνει ότι η φροντίδα ασθενών με χρόνια νεφρική νόσο αποτελεί μια απαιτητική και επιβαρυντική διαδικασία. Τα ευρήματα αυτά συνάδουν με τη διεθνή βιβλιογραφία, η οποία υπογραμμίζει ότι η μακροχρόνια φροντίδα χρονίως πασχόντων συνδέεται με αυξημένο ψυχολογικό φορτίο και μειωμένη ποιότητα ζωής των φροντιστών.^{17,21,24,25,26}

Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην ψυχολογική επιβάρυνση, καθώς οι φροντιστές εμφανίζουν αυξημένα επίπεδα άγχους και κατάθλιψης, καθώς και συναισθημα-

τική εξουθένωση. Η συνεχής έκθεση στις ανάγκες των ασθενών και η ευθύνη για τη φροντίδα τους φαίνεται να οδηγούν σε προοδευτική ψυχική επιβάρυνση, ιδίως όταν απουσιάζει επαρκής κοινωνική και επαγγελματική υποστήριξη.^{16,28}

Παράλληλα, αναδεικνύεται σημαντική κοινωνική και οικονομική επιβάρυνση. Οι φροντιστές συχνά περιορίζουν τις κοινωνικές τους δραστηριότητες και αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην επαγγελματική τους ζωή, γεγονός που εντείνει το αίσθημα απομόνωσης και επιβαρύνει περαιτέρω την ψυχική τους υγεία. Το χαμηλό εισόδημα και το αυξημένο κόστος της φροντίδας φαίνεται να αποτελούν καθοριστικούς παράγοντες αύξησης της επιβάρυνσης.^{16,28}

Επιπλέον, η ανασκόπηση ανέδειξε συγκεκριμένους παράγοντες που επηρεάζουν το επίπεδο επιβάρυνσης των φροντιστών. Η αυξημένη συχνότητα των συνεδριών αιμοκάθαρσης, η παρουσία συννοσηροτήτων, η μειωμένη αυτοεξυπηρέτηση των ασθενών και η μεγάλη χρονική διάρκεια της φροντίδας σχετίζονται με υψηλότερα επίπεδα επιβάρυνσης. Αντίθετα, η ύπαρξη υποστηρικτικού περιβάλλοντος και η οικονομική επάρκεια φαίνεται να λειτουργούν προστατευτικά.¹⁴

Αξιοσημείωτο είναι ότι ένα μικρό ποσοστό μελετών ανέδειξε χαμηλά επίπεδα επιβάρυνσης, με τους φροντιστές να βιώνουν τη φροντίδα ως πηγή ικανοποίησης και προσωπικής ολοκλήρωσης. Το εύρημα αυτό μπορεί να αποδοθεί σε πολιτισμικούς και θρησκευτικούς παράγοντες, καθώς και στην ανάπτυξη αποτελεσματικών στρατηγικών προσαρμογής.^{8,9}

Η ισχυρή αρνητική συσχέτιση μεταξύ επιβάρυνσης και ποιότητας ζωής αποτελεί ένα από τα πιο σταθερά ευρήματα της ανασκόπησης. Όσο αυξάνεται η επιβάρυνση, τόσο μειώνεται η ποιότητα ζωής των φροντιστών, γεγονός που υπογραμμίζει την ανάγκη για έγκαιρη αναγνώριση και αντιμετώπιση του φαινομένου.

Παρά τη σημασία των ευρημάτων, η παρούσα ανασκόπηση παρουσιάζει ορισμένους περιορισμούς. Η ετερογένεια των μελετών ως προς το σχεδιασμό, τα εργαλεία μέτρησης και τα χαρακτηριστικά των δειγμάτων ενδέχεται να επηρεάζει τη συγκρισιμότητα των αποτελεσμάτων. Επιπλέον, η συμπερίληψη μόνο αγγλόφωνων μελετών ενδέχεται να περιορίζει τη γενικευσιμότητα των ευρημάτων.

Συνολικά, τα ευρήματα της παρούσας ανασκόπησης

αναδεικνύουν την ανάγκη για ανάπτυξη στοχευμένων παρεμβάσεων υποστήριξης των φροντιστών, με στόχο τη μείωση της επιβάρυνσης και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής τους.

Περιορισμοί της μελέτης

Η παρούσα συστηματική ανασκόπηση παρουσιάζει ορισμένους περιορισμούς που θα πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά την ερμηνεία των ευρημάτων. Αρχικά, η ετερογένεια των μελετών ως προς τον σχεδιασμό, τα εργαλεία μέτρησης και τα χαρακτηριστικά των δειγμάτων ενδέχεται να περιορίζει τη δυνατότητα άμεσης σύγκρισης των αποτελεσμάτων.

Επιπλέον, η συμπερίληψη μόνο μελετών στην αγγλική γλώσσα ενδέχεται να έχει οδηγήσει σε γλωσσική μεροληψία (language bias), αποκλείοντας δυνητικά σχετικές μελέτες.

Παράλληλα, η πλειονότητα των μελετών ήταν συγχρονικού σχεδιασμού, γεγονός που δεν επιτρέπει την εξαγωγή αιτιολογικών συσχετίσεων.

Τέλος, δεν πραγματοποιήθηκε ποσοτική σύνθεση των δεδομένων (meta-analysis), γεγονός που περιορίζει τη γενικευσιμότητα των ευρημάτων.

Συμπεράσματα

Η παρούσα συστηματική ανασκόπηση ανέδειξε ότι οι φροντιστές ασθενών που υποβάλλονται σε αιμοκάθαρση βιώνουν σημαντική επιβάρυνση, η οποία επηρεάζει πολλαπλές διαστάσεις της ζωής τους, συμπεριλαμβανομένης της ψυχικής, σωματικής, κοινωνικής και οικονομικής τους κατάστασης.

Η επιβάρυνση αυτή σχετίζεται με παράγοντες όπως η ένταση και η διάρκεια της φροντίδας, η κλινική κατάσταση των ασθενών και οι διαθέσιμοι υποστηρικτικοί πόροι. Η ισχυρή αρνητική συσχέτιση μεταξύ επιβάρυνσης και ποιότητας ζωής υπογραμμίζει τη σημασία της έγκαιρης αναγνώρισης και αντιμετώπισης του φαινομένου.

Η ανάπτυξη στοχευμένων παρεμβάσεων και η ενίσχυση των δομών υποστήριξης των φροντιστών κρίνονται απαραίτητες για τη βελτίωση της ευημερίας τόσο των ίδιων όσο και των ασθενών. Μελλοντικές έρευνες θα πρέπει να επικεντρωθούν στην αξιολόγηση αποτελεσματικών στρατηγικών παρέμβασης για τη μείωση της επιβάρυνσης των φροντιστών.

ABSTRACT

Assessment of the burden of caregivers of patients undergoing hemodialysis

Agapi¹Roussou, Sofia Zyga², Styliani Tziaferi³, Dimitrios Papageorgiou⁴¹RN, MSc, PhD(c)²Professor, Nursing Department, University of Peloponnese³Associate Professor, Nursing Department, University of Peloponnese⁴Associate Professor, Nursing Department, University of Peloponnese

Introduction: Chronic kidney disease and hemodialysis significantly affect both the physical and psychological health of patients. Their care is often provided by informal caregivers, usually family members, who experience burden across multiple dimensions.

Aim: The aim of this systematic review was to investigate the level of burden experienced by caregivers of patients undergoing hemodialysis and to identify the factors influencing it.

Materials and Methods: A systematic review of the international literature was conducted using the PubMed, ScienceDirect, and Google Scholar databases for the period 2014–2025. The search strategy was based on combinations of the keywords “caregivers”, “burden”, “hemodialysis”, and “patients”, using Boolean operators (AND, OR). Inclusion criteria were studies involving adult patients undergoing hemodialysis for at least three months and availability of full-text articles. The study selection process followed the PRISMA guidelines.

Results: A total of 282 studies were identified, of which 26 met the inclusion criteria. Most studies reported moderate to high levels of caregiver burden, negatively affecting their quality of life. Factors such as low income, increased duration and intensity of care, comorbidities, and frequency of hemodialysis sessions were associated with higher levels of burden.

Conclusions: Caregivers of patients undergoing hemodialysis experience significant burden at psychological, social, economic, and physical levels. The development of targeted interventions and support systems is essential to improve the quality of life of both caregivers and patients.

Key-words: caregivers, burden, hemodialysis, quality of life

Corresponding Author: Agapi Roussou, tel: 6981478678, e-mail: agaphroussou@gmail.com

Βιβλιογραφία

1. Sima Sadat Hejazi, Meimanat Hosseini, Abbas Ebadi, Hamid Alavi Majd. Development and Psychometric Evaluation of “Caregiver Burden Questionnaire for Family Caregivers of Patients Undergoing Hemodialysis”: A Protocol for A Sequential Exploratory Mixed-Method Study. *J Psychiatry*. 2021;16(4):471-479.
2. Cantekin I, Kavurmaci M, Tan M. An analysis of caregiver burden of patients with hemodialysis and peritoneal dialysis. *Hemodial Int*. 2016 Jan;20(1):94-7. doi: 10.1111/hdi.12311. Epub 2015 Nov 9. PMID: 26549410.
3. Abbas Ebadi, Sima Sadat Hejazi, Meimanat Hosseini, Hamid Alavi Majd. Components of quality of life in hemodialysis patients from family caregivers' perspective: a qualitative study. *BMC Nephrol*. 2021; 22(1):379.
4. Eman Alnazly. Predictors of the burden on family carers of patients on haemodialysis in Jordan. *East Mediterr Health J*. 2020; 26(5):565-572.
5. Eun-Young Kim, Ye-Na Lee. Coexisting with the Life of Patients with Hemodialysis: Qualitative Meta-Synthesis Study of Life of Caregivers of Patients with Hemodialysis. *Int J Environ Res Public Health*. 2022; 19(4):2163.
6. Amaneh Mahmoudian, Abbas Shamsalinia, Atefeh Alipour, Zahra Fotoukian, Fatemeh Ghaffari. Structural equation model of affecting factors on elder abuse to patients under hemodialysis by family caregivers. *BMC Geriatr*. 2021; 21(1):360.
7. Evridiki Papastavrou, Athena Kalokerinou-Anagnostopoulou, George Alevizopoulos, Savvas Papacostas, Haritini Tsangari, Panayiota Sourtzi. The validity and reliability of the Zarit burden interview in Greek Cypriot carers of patients with dementia.

- NOSILEFTIKI. 2006; 45(4):439–449.
8. Bushra Alshammari, Helen Noble, Helen McAneney, Farhan Alshammari, Peter O'Halloran. Caregiver Burden in Informal Caregivers of Patients in Saudi Arabia Receiving Hemodialysis: A Mixed-Methods Study. *Healthcare (Basel)*. 2023; 11(3):366.
9. Theresia Maria Toji Pio, Junaidi Budi Prihanto, Yasmin Jahan, Naoki Hirose, Kana Kazawa, Michiko Moriyama. Assessing Burden, Anxiety, Depression, and Quality of Life among Caregivers of Hemodialysis Patients in Indonesia: A Cross-Sectional Study. *Int J Environ Res Public Health*. 2022; (8):4544.
10. Fatemeh Mashayekhi, Motahareh Pilevarzadeh, Foozieh Rafati. THE ASSESSMENT OF CAREGIVER BURDEN IN CAREGIVERS OF HEMODIALYSIS PATIENTS. *Mater Sociomed*. 2015; 27(5):333-6.
11. Abdullah A. Alaryni, Fadel Alrowaie, Abdullah Alghamdi, Razan Alabdullah, Raneem A. Alnutaifi, Renad Alajlan, et al. Assessment of Burden in Caregivers of Patients Undergoing Hemodialysis and Peritoneal Dialysis: A Cross-Sectional Study in Riyadh, Saudi Arabia. *Cureus*. 2024; 16(1):e52513.
12. Lida Menati, Yousef Torabi, Bahare Andayeshgar, Alireza Khatony. The Relationship Between Care Burden and Coping Strategies in Caregivers of Hemodialysis Patients in Kermanshah, Iran. *Psychol Res Behav Manag*. 2020; 5(13):133-140.
13. Haleh Jafari, Azita Ebrahimi, Abbas Aghaei, Alireza Khatony. The relationship between care burden and quality of life in caregivers of hemodialysis patients. *BMC Nephrol*. 2018; 19(1):321.
14. Shijo John Joseph, Samrat Singh Bhandari, Sanjiba Dutta, Dheeraj Khatri, Apoorva Upadhyay. Assessing burden and its determinants in caregivers of chronic kidney disease patients undergoing haemodialysis. *Open J Psychiatry Allied Sci*. 2021; 12(2):96-100.
15. Srijana Khatri Chhetri, Rojina Baral. Caregiver Burden among Caregivers of Patient Undergoing Hemodialysis in Tertiary Care Center: A Descriptive Cross-sectional Study. *JNMA J Nepal Med Assoc*. 2020; 58(223):148-152.
16. Oluseyi A Adejumo, Ikponmwosa O Iyawe, Ayodeji A Akinbodewa, Olatunji S Abolarin, Emmanuel O Alli. Burden, psychological well-being and quality of life of caregivers of end stage renal disease patients. *Ghana Med J*. 2019; 53(3):190-196.
17. Eman Khamis Alnazly. Burden and Depression among Jordanian Caregivers of Hemodialysis Patients: A Cross-sectional Study. *The Open Nursing Journal*. 2021; 15:29-37.
18. Shahriar Salehitali, Fazlollah Ahmadi, Ali Hasanpour Dehkordi, Kobra Noorian, Malek Fereidooni-Moghadam, Kouroush Zarea. Progressive exhaustion: A qualitative study on the experiences of Iranian family caregivers regarding patients undergoing hemodialysis. *Int J Nurs Sci*. 2018; 5(2):193-200.
19. Michel Nkuranyabahizi, Lakshmi Rajeswaran, Flavien Ngendahayo, Larissa Umuhire, Jean Claude Shyaka, Violette Dushimiyimana, et al. Caring experiences and support needs among family caregivers of patients with End Stage Renal Disease (ESRD) in Rwanda: A descriptive qualitative study *International Journal of Africa Nursing Sciences*. 2021; 15:e100384.
20. Ozlem Cagan, Alaettin Unsal, Nese Celik, Aysun Ture Yilmaz, Ilkay Culha, Hulya Kok Eren. Care Burden of Caregivers of Hemodialysis Patients and Related Factors. *International Journal of Caring Sciences*. 2018; 11(1):279.
21. Maneesh Sharma, Pooja Lakhara, Suresh Kumar Sharma, Prasuna Jelly, Rakesh Sharma. The Burden of Caregivers of Patients Undergoing Hemodialysis. *J Holist Nurs Midwifery*. 2021; 31(2):69-75.
22. Sedigheh Farzi, Saba Farzi, Azam Moladoost, Maryam Ehsani, Mohsen Shahriari, Mahin Moieni. Caring Burden and Quality of Life of Family Caregivers in Patients Undergoing Hemodialysis: A Descriptive-Analytic Study. *Int J Community Based Nurs Midwifery*. 2019; 7(2):88–96.
23. Foozieh Rafati, Fatemeh Mashayekhi, Neda Dastyar. Caregiver Burden and Spiritual Well-being in Caregivers of Hemodialysis Patients. *J Relig Health*. 2020; 59(6):3084-3096.
24. Maria Saridi, Vasiliki Leventogianni, Constantinos Togas, Angeliki Tziava, Aikaterini Toska. Evaluating the burden of caregivers of chronic hemodialysis patients. *Obrela Journal Dialogues in Clinical Neuroscience & Mental Health*. 2022; 5(3):129-135.
25. Rukiye Demir Dikmen, Veysel Kızırlarlan, İzzettin Ekinci, Mahmut Çoban. Caregiving Burden of Caregivers of Hemodialysis Patients and Related Factors. *J Basic Clin Health Sci*. 2023; 7(1):418-425.
26. Aisha Al Maqbali, Omar Al Omari, Loai Abu Sharour, Mahmood Al Khatri, Mohammed ALBashtawy, Eilean Rathinasamy Lazarusi, et al. Burden levels and predictive factors among caregivers of hemodialysis patients: a cross-sectional study in Oman. *Int Urol Nephrol*. 2024; 56(10):3397-3404.
27. Mitra Talebi, Nasrin Mokhtari Lakeh, Parvaneh Rezasoltani, Ehsan Kazemnejad Ieili, Morteza Shamsizadeh. Caregiver Burden in Caregivers of Renal Patients under Hemodialysis. *JHNM*. 2016; 26(2):59-68.
28. Azeez Afina, Ambatipudi Srikant. Caregiver burden and quality of life among family caregivers of hemodialysis patients from South India. *J Educ Health Promot*. 2024; 13(1):486.
29. Faiza A. Abou El-Soud, Manar Nasser Alotaibi, Enas Majed Bin Suhaim, Nwader Aziz Alotaibi. The Relationship Between Health-Related Quality of Life and Burden Among Family Caregivers of Elderly Patients Undergoing Hemodialysis in Saudi Arabia. *IJNR*. 2023; 6(1):40-48.
30. Mucahit Akcin, Mahcube Cubukcu. Care Burden and Related Factors on the Caregivers of Patients

- Receiving Service from Hemodialysis Unit: A Cross-Sectional Descriptive Study. *Euras J Fam Med*. 2025; 14(1):26-34.
31. Neda Dastyar, Fatemeh Mashayekhi, Foozieh Rafati. Caregiving burden in hemodialysis patients' caregivers in Kerman Province: A descriptive-analytical study. *J Jiroft Univ Med Sci*. 2020; 7(1):323-331.
32. Zahra Taghavi Seydi, Tahereh Alsadat Khoubbin Khoshnazar, Mansoureh Ashghali-Farahani, Shima Haghani. Assessing Care Burden and Demoralization among Family Caregivers of Hemodialysis Patients. *IJRN*. 2025; 11(3):64-73.
33. Asmaa B Hassan, Hoda D. F., Soad A Sharkawy, Hanan A Abo-Zaid. Family Caregivers' Burden of Hemodialysis Elderly Patients at Assiut City. *Assiut Scientific Nursing Journal*. 2019; 7(16):73-79.